

12 Valtion omat koulutuslaitokset ja korkeakoulut

12.1 Johdanto

Valtion koulutuslaitoksiin luokitellut oppilaitokset ja korkeakoulut, eli Poliisiammattikorkeakoulu, Pelastusopisto, Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Tullikoulu, Maanpuolustuskorkeakoulu, Maasotakoulu ja Raja- ja merivartiokoulu ovat hyvin moninainen joukko sekä tutkintotasoiltaan että koulutustarjonnaltaan. Neljä ensimmäisenä lueteltua koulutuslaitosta tarjoavat ammatillista tutkintoon johtavaa koulutusta. Tullikoulu ei sen sijaan ole virallinen oppilaitos, vaan Tullin keskusviraston sisäinen koulutustoiminto, jonka peruskoulutukseen kuuluva virallinen Tullialan ammattitutkinto toteutetaan yhdessä Kouvolan seudun ammatiopiston kanssa. Maanpuolustuskorkeakoulu puolestaan on sotatieteellinen yliopisto, jonka hallinnoimista tutkinnoista osa suoritetaan puolustushaarakouluissa, kuten selvityksessä mukana olevassa Maasotakoulussa tai Raja- ja merivartiokoulussa. Maasotakoulun lisäksi muita puolustushaarakouluja ovat Meri- ja Ilmasotakoulu. Maasotakoulu valittiin selvitykseen sen vuoksi, että Maavoimat on suurin puolustushaara ja näin ollen suurin osa kadeteista koulutuu Maasotalinjalla. (Maanpuolustuskorkeakoulun hakutilastot 2012.)

Koska erilaisia koulutusvaihtoehtoja on kussakin seitsemässä organisaatiossa niin runsaasti, selvitykseen on valittu vain perustasoisia tutkintoja ja -kursseja. Nimenomaan peruskoulutuksen käsittely on merkityksellistä, sillä se kattaa suurimman osan valtion koulutuslaitosten ja korkeakoulujen opiskelijoista ja

lisäksi perustutkinnon suorittaminen on usein edellytyksenä jatko- ja täydennyskoulutukselle. Koulutustarjonnan rajauksen lisäksi selvitystä lukiessa on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että valtion koulutuslaitoksilla ja korkeakouluilla on eri vastuuministeriöt: Poliisiammattikorkeakoulu, Pelastusopisto sekä Raja- ja merivartiokoulu toimivat sisäministeriön alaisuudessa ja Maanpuolustuskorkeakoulu sekä Maasotakoulu puolustusministeriön alaisina. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus on oikeusministeriön alainen organisaatio ja Tullikoulua hallinnoi valtionvarainministeriö. (Valtion roolista tähän selvitykseen kuuluvien organisaatioiden ihmisoikeuskasvatuksessa, ks. tarkemmin kirjoittajan pro gradu -työ vuodelta 2013.)

Ministeriöt kohdistavat valtion koulutuslaitoksiin ja korkeakouluihin lähinnä hallinnollista ja yleisiin strategioihin liittyvää ohjausta sekä tulosohjausta. Tarkemmin organisaatioiden koulutustoimintoja ja niitä koskevia resursseja ohjaavat ministeriöiden alaiset keskushallintotai täytäntöönpanoviranomaiset. Ainoastaan Pelastusopisto toimii suoraan ministeriön alaisuudessa. Pääsääntöisesti ministeriöillä tai niiden alaisilla viranomaisilla ei ole kuitenkaan mitään säännöllisiä koulutuksen sisältöä ohjaavia mekanismeja, vaan muiden yliopistojen tavoin Maanpuolustuskorkeakoulu saa päättää itsenäisesti koulutuksensa sisällöstä (ks. myös Toivasen ja Pentikäisen yliopistoja koskeva artikkeli tässä julkaisussa). Satunnaisesti ne saattavat lähettää valtion koulutuslaitoksiin ja korkeakouluihin

esimerkiksi tiedustelu- ja lisäselvityspyyntöjä. Lisäksi ne seuraavat tasa-arvosuunnitelmien toteuttamista.

Poliisiammattikorkeakoulun, Pelastusopiston, Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen ja Maanpuolustuskorkeakoulun toimintaa säätelevät niitä koskevat omat lait ja asetukset. Laeissa määritellään muun muassa kunkin organisaation hallinto, tehtävät koulutuksen osalta sekä opiskelijoiden oikeudet ja velvollisuudet. Organisaatioita koskevissa valtioneuvoston asetuksissa käsitellään lakien toimeenpanoa ja tarkempaa sisältöä. Raja- ja merivartiokoulussa annettavasta opetuksesta säädetään laissa Rajavartiolaitoksen hallinnosta (577/2005) sekä valtioneuvoston asetuksella Rajavartiolaitoksesta (651/2005).

Laki Maanpuolustuskorkeakoulusta (1121/2008) koskee myös Maasotakoulua sekä Raja- ja merivartiokoulua, sillä siinä selvennetään Maanpuolustuskorkeakoulun ja puolustushaarakoulujen välistä työnjakoa. Muutoin Maasotakoulua koskevaa erillistä lainsäädäntöä ei ole olemassa: varusmiespalveluksen yleisistä tavoitteista kerrotaan asevelvollisuuslaissa (1438/2007), mutta sen tarkemmin varusmies-ten koulutuksesta ei säädetä lailla. Myöskään Tullikoululle ei ole säädetty omaa lakia tai asetusta, mutta Tullin peruskoulutuksen sisään rakennettua ammattitutkintoa sitoo laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (631/1998) sekä asetus ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (812/1998).

Ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta valtion koulutuslaitoksia ja korkeakouluja yhdistää eräs tärkeä asia: *suurin osa tutkinnoista ja koulutusohjelmista valmistaa opiskelijoita toimimaan työelämään siirtyessään viranomaisina, jotka voivat tiettyjen ehtojen täytyessä rajoittaa perusoikeuksia, esimerkiksi kansalaisten liikkumisvapautta ja omaisuudensuojaa sekä oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen.* Tämän vuoksi on erittäin olennaista, että tutkittavien organisaatioiden koulutuksessa perehdytään ihmisoikeuksiin ja että opiskelijat sisäistävät niiden merkityksen omassa käytännön työssään.

Myös *opiskelijaryhmien homogeenisyys* näyttää yhdistävän valtion koulutuslaitoksia ja korkeakouluja. Suurin osa koulutukseen hakeutuvista ja valituista on yhä miehiä ja kantasuomalaisia. Naisten ja erilaisista etnisistä taustoista tulevien määrää on haluttu opiskelijaryhmissä lisätä, minkä vuoksi selvityksessä pyrittiin kiinnittämään huomiota erityisesti heidän asemaansa. *Sukupuoleen liittyvät tasa-arvokysymykset* ovat olleet esillä useimmissa organisaatioissa, sillä monilla aloilla naisopiskelijoiden määrä kasvaa. *Maahanmuuttajien osalta* selvitys ei juuri tuottanut uutta tietoa, sillä tällä hetkellä valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa opiskelee vain yksittäisiä maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, mikä johtuu selvityksessä haastateltujen mukaan erityisesti siitä, että hakijoiden suomen kielen taidot eivät täytä koulutuksen asettamia vaatimuksia. Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden asema ei jää kuitenkaan täysin taka-alalle, sillä monikulttuurisuustaidot ovat yhä keskeisessä asemassa viranomaisten työssä ja siten myös koulutuksessa.

Selvitys toteutettiin haastatteleamalla valtion koulutuslaitosten ja korkeakoulujen koulutuspäälliköitä, koulutussuunnittelijoita tai ihmisoikeuskysymyksiä käsitteleviä opettajia sekä perehtymällä opetussuunnitelmiin. Kunkin koulutuslaitoksen ja korkeakoulun kohdalla on pyritty selvittämään, *millaiset aihealueet, oppimateriaalit ja oppimismenetelmät kuuluvat perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvään opetukseen ja näkykö ihmisoikeuskasvatus työharjoittelu- tai työelämäjaksojen aikana.* Lisäksi huomiota on kiinnitetty siihen, *miten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat opiskelijoiden ja työntekijöiden keskuudessa ja miten näitä arvoja pyritään edistämään.* Näiden näkökulmien ohella ja myötä selvityksessä pyrittiin myös saamaan tietoa siitä, *miten ihmisoikeuskasvatusta voitaisiin tutkittavissa organisaatioissa kehittää.*

12.2 Poliisiammattikorkeakoulu

Poliisikoulutuksen tutkintorakenne oli tätä selvitystä tehtäessä muutostilassa. Vuoden 2014

alusta lähtien voimaan tuli uusi laki Poliisiammattikorkeakoulusta (1164/2013) ja sen myötä poliisien peruskoulutus muuttuu ammattikorkeakoulutasoiseksi. Uuden tutkintorakenteen mukaisesti suoritettun koulutuksen on tarkoitus alkaa syyskuussa 2014. Tämä selvitys kattaa siten poliisin perustutkinnon sisällön ja siihen liittyvän opetussuunnitelmatyön ennen uudistusta, kuitenkin huomioiden vasta voimaantulleen lain keskeiset vaikutukset.

Poliisiammattikorkeakoulun (Polamk) perustutkintokoulutus antaa valmistuneille poliiseille pätevyyden toimia vanhemman konstaapelin, vanhemman rikoskonstaapelin ja etsivän viroissa. Tutkintokoulutusta koskevat opetussuunnitelmat laaditaan Poliisiammattikorkeakoulussa. Ensin luodaan opetussuunnitelmien yleiset tavoitteet, joiden pohjalta opetussuunnitelman kehittämisryhmä, opetustiimit, koulutussuunnittelijat ja koulutuspäällikkö työstävät opetussuunnitelmaa. (Tutkintouudistus saattaa tuoda muutoksia tässä esitettyyn opetussuunnitelmaprosessiin.)

Poliisihallituksen strategiset linjaukset ohjaavat opetussuunnitelmatyötä ja aiemmin Poliisihallitus myös vahvisti tutkintokoulutusta koskevat opetussuunnitelmat Poliisiammattikorkeakoulun hallituksen esityksestä. Uudistettu laki Poliisiammattikorkeakoulusta (1164/2013) kuitenkin siirsi opetussuunnitelmien vahvistamista koskevan toimivallan Poliisiammattikorkeakoululle. Muutos vastaa hallituksen esityksen (HE 64/2013 vp) mukaan ammattikorkeakouluista säädetyn lain (351/2003) sisältöä.

Kaksi ja puoli vuotta (tutkintouudistuksen myötä kolme vuotta) kestävässä poliisin perustutkinnossa teoriaopinnot ja niihin kuuluva ihmisoikeusopetus sijoittuvat erityisesti ensimmäiselle opiskeluvuodelle. *Pyrkimyksenä on, että opiskelija sisäistää sen, miten perus- ihmisoikeudet vaikuttavat hänen toimintaansa viranomaisena.*

Teoriaopinnoissa painotetaan perus- ja ihmisoikeuksiin suoraan tai välillisesti liittyvää lainsäädäntöä, kuten Suomen perustuslain toista lukua sekä oikeusvaltion periaatteita

määrittävää rikoslakia. Kurssivaatimuksiin kuuluvat myös kansalliset lait, jotka sallivat tietyn edellytyksin perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisen. Tällaisia lakeja ovat muun muassa pakkokeinolaki, laki poliisien säilyttämien henkilöiden kohtelusta sekä henkilötietolaki. Kansainvälisen tason asiakirjoista käydään läpi Euroopan ihmisoikeussopimus sekä ammattietiikkaa koskevat ”Eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet”.

Perus- ja ihmisoikeudet, poliisin toimivaltajärjestelmä ja laillisuusperiaate, hyvän hallinnon periaatteet, oikeussuoja sekä poliisin toimintaa koskeva kantelujärjestelmä kuuluvat poliisiopiskelijan oikeudelliseen ja eettiseen osaamiseen, joka on yksi poliisikoulutuksen kaikenkattavista teema-aiheista. Etiikan opetuksessa ihmisoikeudet eivät ole keskeisimmässä asemassa, mutta arvot korostuvat opiskelijoiden asennekasvatuksessa, jonka voi katsoa liittyvän eettisen osaamisen kehittämiseen. Esimerkiksi opintojen aikana opiskelijoiden käyttäytymistä arvioidaan ja yhtenä hyväksi määritellyn käyttäytymisen edellytyksenä on muiden ihmisten ja heidän oikeuksiensa arvostus ja kunnioittaminen. Matti Vuorensyrjän tutkimuksessa (2011) yhdeksi perustutkintokoulutuksen vahvuuksista nostettiinkin ”[p]oliisitoiminnan vastuullisuuden ja poliisin oikeudellisten ja moraalisten velvoitteiden ymmärtäminen”.

Teoriaopetuksen soveltavissa osuuksissa opiskelijat käyvät ryhmissä läpi konkreettisia esimerkkejä poliisin toimintaa koskevista oikeustapauksista ja kanteluista sekä pohtivat, miten poliisiviranomaisen olisi kuulunut kyseisissä tilanteissa toimia. *Oikeustapauksien yhteydessä painotetaan sitä, että asianosaisille tulee kertoa heidän oikeuksistaan.* Tätä kautta tulevat esiin myös muutoksenhaku- ja valitusmenettelyt sekä kantelujärjestelmä. Yleinen lainsäädäntöopetus kuuluu pääosin juristiopettajien vastuulle, kun taas poliisiopettajat painottavat kautta opintojen erityisesti sitä, miten perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat poliisin toimivaltuuksiin esimerkiksi kiinniottotilanteissa ja rikostutkinnassa.

Ensimmäisen työharjoittelujakson aikana opiskelijoille nimetään ohjaaja, jonka tehtä-

vänä on muun muassa puuttua mahdollisiin väriin toimintatapoihin ja valvoa, että kokelaat noudattavat poliisin ammattieettisiä sääntöjä ja toimivaltuuksia. Lisäksi työharjoitteluun lähtiesään opiskelijat antavat poliisiasetuksen mukaisesti sanallisen ja kirjallisen vakuutuksen, jossa he lupaavat kunnioittaa työssään perustuslakia. Valmistuessaan poliisiopiskelijat vannovat myös poliisin eettisen valan, jonka myötä he lupaa- vat kunnioittaa jokaisen ihmisarvoa, sitoutuvat käyttämään valtuuksiaan lainsäätäjän tarkoitta- malla tavalla sekä pyrkivät toimimaan rehdisti, oikeudenmukaisesti ja poliisiin arvoon kuuluval- la tavalla. Työharjoittelun jälkeen opiskelijoiden on mahdollista tuoda oppitunneilla esiin niitä oikeudellisia kysymyksiä, joita he harjoittelujak- sonsa aikana kohtasivat.

Syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden periaatteisiin on kiinnitetty poliisitoiminnassa erityistä huomiota viime vuosina, mikä näkyy myös opetussuunnitelmissa sekä opetukses- sa pyrkimyksenä lisätä ymmärrystä vieraista kulttuureista. Opetushallituksen vuonna 2007 julkaisemat materiaalit ”Poliisi ja syrjintä” sekä ”Romanin ja poliisin kohdatessa” kuuluvat kurs- sivaatimuksiin. Kurssimateriaalina toimii myös ”Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta”, jossa kiinnitetään muun muassa huomiota yhtäläi- seen ihmisarvoon ja sukupuolten tasa-arvoon työpaikalla sekä yhteisten arvojen noudattami- seen tilanteissa, joissa toimivaltasäädökset eivät anna selkeää vastausta.

Vuoropuhelua erilaisista taustoista tulevien ihmisten kanssa on pyritty edistämään Poliisiammattikorkeakoulussa konkreettisin kohtaa- mistilantein. Tampereen aikuiskoulutuskeskus TAKKin maahanmuuttajataustaiset opiskelijat ovat vierailleet Poliisiammattikorkeakoululla tutustumassa poliisikoulutukseen ja samalla kertoneet omia kokemuksiaan siitä, millaista on elää maahanmuuttajana Suomessa. Poliisi- opiskelijat käyvät myös pienryhmäkeskusteluja vierailijoiden kanssa. Lisäksi Poliisiammattikor- keakoululla on vierailut romaniasiain neuvotte- lukunnan asiantuntijoita luennoimassa romani- kulttuurista.

Haastattelun mukaan poliisihallinto on ollut melko aktiivinen ihmisoikeuskysymyksissä. Poliisihallitus on järjestänyt säännöllisesti esi- merkiksi *Poliisi ja ihmisoikeudet- sekä etiikka-se- minaareja*. Lisäksi *poliisin ylijohdo on asettanut kansallisen ihmisoikeustyöryhmän*, jossa Poliisiammattikorkeakoulu on mukana. Työryhmän tehtävänä on muun muassa poliisihallinnossa tapahtuvan *ihmisoikeuskoulutuksen ohjaaminen sekä kansainvälisten ihmisoikeuksiin liittyvien sopimusten ja raporttien seuraaminen ja niistä tiedottaminen*. Työryhmä on tarkoitus asettaa uudelleen Poliisihallituksen toimesta.

YK:n kidutuksen vastainen komitea on kuitenkin pitänyt vuonna 2011 antamissaan suosituksissa ongelmallisena sitä, että *kaikkea poliisin koulutusta arvioidaan vain sisäisesti* Poliisihallituksessa ja siksi komitea onkin ehdot- tanut riippumatonta toimielintä tarkastelemaan virkamiesten koulutusta. Komitea esitti tuolloin, että kyseistä tehtävää voisi hoitaa opetus- ja kulttuuriministeriön yhteyteen suunniteltu arviointielin. Tuleeko keväällä 2014 toimintansa aloittava opetus- ja kulttuuriministeriön hallin- non alainen Kansallinen koulutuksen arviointi- keskus (ks. HE 117/2013 vp) arvioimaan myös virkamiesten koulutusta, on vielä epäselvää.

Yhdenvertaisuutta kunnioittavan oppimis- ja työympäristön edistämiseksi Poliisiammatti- korkeakoulussa on tasa-arvo- ja työhyvinvointi- suunnitelmat sekä ohjekirja ”Epäasiallisen koh- telun ehkäiseminen ja käsittely Poliisiammat- tikorkeakoulussa”. Henkilöstön tyytyväisyyttä mitataan parin vuoden välein henkilöstöbaro- metrilla, eikä kyselyjen perusteella ole ilmennyt, että työntekijät olisivat kokeneet esimerkiksi kiusaamista.

Opiskelijoiden tyytyväisyyttä on mitattu ky- selyn avulla muutama vuosi sitten. Vuonna 2008 toteutetussa kyselyssä Poliisiammattikorkea- koulun opiskelijoilta kysyttiin heidän kokemuk- siaan seksuaalisesta häirinnästä. Kyselyn ja sen pohjalta tuotetun selvityksen perusteella ilmeni, että opiskelijoista karkeasti arvioiden puolet ko- kivat, että poliisityön yhteyttä miehiin ominai- suuksiin korostetaan ja että naisten edellytyksiä

poliisitoiminnassa menestymiseen vähätel-
lään. Selvityksen mukaan näiden kokemusten
taustalla saattaa olla syväänjuurtunut näkemys
poliisialan miesvaltaisuudesta ja miehisestä
kulttuurista. Tällä hetkellä noin 30 % Poliisiam-
mattikorkeakouluun hakijoista ja koulutukseen
valituista on naisia ja Poliisiammattikorkea-
koulun tavoitteena onkin yhä lisätä heidän
osuuttaan. Vaikka opiskelijoilla on mahdollisuus
antaa jaksokohtaisen palautteen lisäksi avointa
palautetta, olisi hyvä, jos opiskelijoiden hyvin-
vointiin liittyvät kyselyt ja tutkimukset olisivat
säännöllisiä henkilöstöbarometrin tapaan. Näin
voitaisiin seurata, miten yhdenvertaisena ja
tasa-arvoisena opiskelijat oppimisympäristönsä
kokevat.

Toinen kehittämisen kohde liittyy opiske-
lijoiden *kulttuurisen tietämyksen* lisäämiseen.
Vaikka Poliisiammattikorkeakoulun opetuk-
sessa edistetään vuorovaikutusta esimerkiksi
maahanmuuttajien ja romanien kanssa, Vuo-
rensolan tutkimuksesta käy ilmi, että vuonna
2009 valmistuneet poliisit arvioivat yhdeksi
heikoimmaksi osaamisalueekseen ulkomaalais-
valvonnan perusteet, kulttuurierojen ymmärtä-
misen sekä vuorovaikutustaidot eri kulttuurista
tulevien kanssa. Nämä puutteet ovat ilmenneet
myös viime vuosina julkaistuissa raporteissa:
esimerkiksi itsenäinen The World Justice Project
-organisaatio piti vuoden 2012 raportissaan
selkeänä ongelmana Suomen, kuten myös
muiden länsimaiden kohdalla sitä, että etniset
vähemmistöt ja ulkomaalaiset kokevat syrjintää
poliisin toimesta. Myös YK:n kaikkinaisen rotu-
syrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta
valvova komitea (CERD) on kiinnittänyt Suomen
kohdalla huomiota eriarvoiseen kohteluun,
etenkin etniseen profilointiin. Poliisien lisäksi
huomautuksen voi katsoa koskevan myös raja-
ja tulliviranomaisia.

Erilaisten kulttuurien kohtaamista ja ul-
komaalaisvalvonnan perusteita tuleekin yhä
painottaa poliisin tutkintokoulutuksen uusissa
opetussuunnitelmissa ja -sisällöissä. Tähän on
kiinnitetty huomiota myös hallituksen esityk-
sessä uudeksi Poliisiammattikorkeakoulu

koskevaksi laiksi (HE 64/2013 vp), joka tuo
esille, miten "[s]uomalaisessa yhteiskunnassa
tulevaisuudessa tapahtuva moniarvoistuminen,
monikulttuurisuus ja yhä laajeneva kansainvä-
listyminen edellyttävät viranomaistoimijoilta
arvoneutraaliutta ja kulttuurien tuntemusta”.

12.3 Pelastusopisto

Pelastusopiston koulutustarjontaan kuuluu neljä
erilaista tutkintoa, joista tässä selvityksessä
keskitytään erityisesti *pelastajan ja hätäkeskus-
päivystäjän* tutkintoihin. Molemmat tutkinnot
kestävät noin 1,5 vuotta. Pelastajan koulutusoh-
jelmasta valmistuneet voivat työskennellä muun
muassa palomiehinä ja pelastajina. Pelastus-
opistossa opetussuunnitelman kehittämistä ja
valmistelusta vastaavat pelastajia ja hätäkeskus-
päivystäjiä koskevien opetusyksiköiden pääl-
liköt. Varsinaisen opetussuunnitelmatekstin
kirjoittavat kunkin opintojakson vastuopetta-
jat, jotka hyväksyttävät tekstin opetusyksiköiden
päälliköillä. Lopullisesti opetussuunnitelmat
vahvistaa Pelastusopiston koulutusjohtaja.

Hallinnon oppiaineessa, joka on osa mo-
lempia tutkintoja, käsitellään *jonkin verran
perus- ja ihmisoikeuksia*. Oppiaineessa pyritään
teoreettisesta näkökulmasta käsin lähestymään
esimerkiksi julkisen vallan käyttöön liittyviä seik-
koja, salassapitovelvollisuutta sekä virkamiesoi-
keutta. Painotus on selkeästi perusoikeuksissa,
mikä näkyy myös käytetyissä oppimateriaaleis-
sa. Lisäksi erityisesti pelastusalan tutkinnossa
korostetaan, että pelastajat ja palomiehet voivat
toimia perusoikeuksien alueella, mutta rajoite-
tusti. Hätäkeskuspäivystäjän tutkinnon opetus-
suunnitelmassa ihmisoikeudet ovat selkeämmin
esillä kuin pelastajien opetussuunnitelmassa.
Hätäkeskuspäivystäjien toiminnan perustaksi
ilmaistaan esimerkiksi ihmisarvon kunnioittami-
nen ja lisäksi ihmisoikeudet mainitaan opetus-
suunnitelmassa käsiteltäessä poliisiin toimintaa.
Pelastajatutkinnon opetussuunnitelmassa pe-
rehdytään kyllä pelastajia velvoittavaan lainsää-
däntöön, mutta ihmisoikeuksiin ei viitata.

Yhdenvertaisuus on keskeinen oikeudellinen

periaate hallinnon opetuksessa. Erityisesti hätäkeskuspäivystäjien opinnoissa yhdenvertaisuus on ollut viime aikoina esillä, sillä eduskunnan oikeusasiamies on muutamissa tapauksissa katsonut hätäkeskuspäivystäjän käyttäytyneen syrjivästi tai muutoin epäasiallisesti hätäkeskukseen soittanutta henkilöä kohtaan. Periaate voisikin näkyä painokkaammin hätäkeskuspäivystäjien opetussuunnitelmassa, esimerkiksi käsiteltäessä ammatillisia vuorovaikutustaitoja. *Ihmisarvon loukkaamattomuuteen* ei perehdytä eri tutkinnoissa omana käsitteenään, mutta sitä sivutaan salassapitoasioiden yhteydessä. Vaitiolovelvollisuudella pyritään kunnioittamaan esimerkiksi onnettomuuksien uhrien muistoa sekä uhrien omaisia.

Perustuslain toista lukua käydään läpi molemmissa tutkinnoissa. Opetuksessa esitellään muun muassa *perusoikeuksien sisältö* ja ryhmiteltävät. Lisäksi pohditaan, miten perusoikeudet voivat joissakin tilanteissa olla ristiriitaisia keskenään ja milloin perusoikeuksia voidaan rajoittaa. Hätäkeskuspäivystäjien opinnoissa on tutustuttu Euroopan ihmisoikeussopimukseen, jota opiskelijat ovat saaneet verrata Suomen perustuslakiin. On kuitenkin hyvin paljon opiskelijoita ja heidän omasta kiinnostuksestaan kiinni, miten syvällisesti ihmisoikeuksiin ja niitä koskeviin sopimuksiin perehdytään.

Sopimusten lisäksi perusoikeudet tulevat esiin pelastajien ja hätäkeskuspäivystäjien hallinnon oppikirjoissa. Myös ihmisoikeuksiin ja YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen viitataan kirjoissa, tosin hyvin lyhyesti. Kahdessa ylemmän tason koulutusohjelmassa (ali- ja palopäällystön koulutusohjelmat) ei perehdytä perusoikeuksiin samalla tavoin kuin pelastajan ja hätäkeskuspäivystäjän tutkinnoissa, sillä oletuksena on, että opiskelijat ovat käyneet perusoikeuksia läpi aiemmissa opinnoissaan, kuten juuri pelastajan tai muissa toisen asteen tutkinnoissa.

Kansallisiin valitus- ja kantelujärjestelmiin pureudutaan sen sijaan kaikissa koulutusohjelmissa melko kattavasti ja opiskelijoille painotetaan, että heillä on merkittävä rooli kansalaisten oikeuksien turvaajina. Oikeusturvaa käsitellään

sekä työntekijän että kansalaisten näkökulmasta. Oppimisen apuna toimivat oikeustapaukset ja laillisuusvalvojien ratkaisut, joiden kautta saadaan myös tietoa hallinnon ja laillisuusvalvonnan prosesseista. Oikeustapaukset käsittelevät esimerkiksi sananvapautta, yhdenvertaisuutta ja viranomaisen toimintaa asiakaspalvelutilanteissa. Opiskelijat saavat tapausten yhteydessä pohtia, olisiko jotakin voinut tehdä toisin. Samalla he tulevat tietoisiksi siitä, miten suuri merkitys esimerkiksi viranomaisen kielenkäytöllä on. Myös eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin toimintaa käsitellään. Opetuksessa pyritään myös rohkaisemaan opiskelijoita puuttumaan havaitsemiinsa väärin tai epäasiallisiin menettelytapoihin työelämään siirryttäessä.

Kansalaiset valittavat pelastusalan käytännöistä varsin vähän. Pelastustoimea koskevia laillisuusvalvontaratkaisuja ei ole kovinkaan paljon, verrattuna esimerkiksi hätäkeskuspäivystäjien tai poliisien toimintaa käsitteleviin ratkaisuihin. Toki pelastusalan viranomaisten toiminnalla voi olla tässä suuri merkitys, mutta haastatellun mukaan kyse saattaa olla osittain myös kansalaisten vaihtelevasta suhtautumisesta eri alan viranomaisiin. Kansalaiset pitävät pelastustoimea luotettavana ja apua tuovana tahona, minkä vuoksi he eivät välttämättä koe niin herkästi, että heitä kohdeltaisiin epäoikeudenmukaisesti. Huolimatta siitä, että pelastustoimea koskevia kanteluita ja valituksia ei ole merkittävästi tullut, opiskelijoille painotetaan, että heidän on toimittava oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti.

Oppimisen välineinä käytetään oikeustapausten ohella muun muassa jokaiseen opintojaksoon sisältyviä *oppimistehtäviä, joista osa liittyy perus- ja ihmisoikeuksiin*. Myös tenteissä saattaa olla kysymyksiä perus- ja ihmisoikeuksista. Lisäksi keväällä 2013 järjestettiin kriisiharjoitus, johon osallistuivat hätäkeskuspäivystäjä-, alipäällystö- ja palopäällystötutkintojen opiskelijat. Kriisiharjoituksen aikana opiskelijoiden tuli suorittaa erilaisia tehtäviä, jotka saattoivat liittyä esimerkiksi toimivaltakysymyksiin. Opiskelijat muun muassa pohtivat, kenellä on suuronnet-

tomuustilanteessa oikeus määrätä kansalaisia tai ottaa haltuun toiselle kuuluvaa omaisuutta pelastustehtävien hoitamiseksi. Työharjoittelujaksojen arvioinnille ei ole olemassa tarkkoja kriteerejä, mutta opiskelijat tekevät harjoittelusuunnitelman ja laativat lopuksi raportin harjoittelustaan.

Pelastusopiston sisäisen toimintakulttuurin kehittämisessä on viime vuosina kiinnitetty huomiota muun muassa tasa-arvokysymyksiin. *Tasa-arvosuunnitelmien lisäksi Pelastusopistolla on tasa-arvotyöryhmä*, joka toteutti vuonna 2011 sekä henkilökunnalle että opiskelijoille kohdistetun tasa-arvokyselyn. Ensimmäistä kertaa suoritettu kysely on tarkoitus uusia kahden vuoden välein. Sen perusteella ilmeni, että naisopiskelijoihin kohdistuvia väheksyviä asenteita esiintyy pelastajapuolella jonkin verran. Etenkin pelastaja- ja alipäälystötutkintojen koulutusohjelmat ovat hyvin miesvaltaisia, kun taas hätäkeskuspäivystäjistä suurin osa on naisia. Tutkintojen vahva sukupuolittuneisuus nostettiin kyselyn pohjalta laaditussa tasa-arvosuunnitelmassa yhdeksi haasteeksi tasa-arvon edistämisen kannalta, minkä vuoksi Pelastusopisto pyrkii kiinnittämään entistä enemmän huomiota opiskelijoiden rekrytointiin ja tasapuolisuuteen opiskelijavalinnoissa. Lisäksi tasa-arvokyselyssä toivottiin, että opiskelijoiden ohella myös opettajien tietoutta tasa-arvoasioista lisättäisiin esimerkiksi koulutuksen avulla. Pelastusopisto tukee työntekijöidensä koulutusta, mutta esimerkiksi täydennyskoulutukseen hakeudutaan itsenäisesti.

Opiskelijoiden tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tarkasteltaessa on huomioitava se, että pelastajan koulutusohjelmaan pääsy rajoittavat palomiehen ja pelastajan ammatin fyysisyyteen ja työturvallisuuteen liittyvät kriteerit. Esimerkiksi pääsykokeissa vaatimukset ovat kuntotesteissä miehille ja naisille samat. Tasa-arvovaltuutettu on katsonut tämän olevan oikeutettua, vaikka naiset selviytyisivätkin testeistä keskimääräisesti heikommin kuin miehet. Itse hakuprosessin sijaan ongelmana onkin naispuolisten hakijoiden vähäisyys: arviolta 250:stä hakijasta vain noin 1–2 on yleensä naisia.

Selvityksen perusteella perus- ja ihmisoikeudet voisivat näkyä Pelastusopiston opetussuunnitelmissa enemmän. Vuoden 2013 alkupuolella Pelastusopistossa oli meneillään pelastajatutkinnon auditointi, jossa arvioitiin tutkinnon opetussuunnitelmia ja opetus sisältöjä. Opetushallitus oli auditoinnissa mukana ja auditoinnin perusteella on tarkoitus katsoa, tarvitseeko opetussuunnitelmia muuttaa tai kehittää. Esimerkiksi työharjoittelun arviointia voitaisiin tarkentaa siten, että opetussuunnitelmiin kirjattaisiin selkeämmin, miten ihmisoikeusnäkökulma huomioidaan työharjoittelujaksojen aikana.

12.4 Rikosseuraamusalan koulutuskeskus

Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen (RSKK) yhtenä toimenkuvana on antaa koulutusta *vankeinhoidon perustutkinnossa (vuodesta 2014 alkaen Rikosseuraamusalan tutkinto)*, jonka suorittaneet toimivat pääasiallisesti vanginvartijan tehtävissä. Tutkinnon opetussuunnitelmatyöhön osallistuvat RSKK:n lisäksi toimikentän eli vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen sekä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon edustajat. RSKK:n opettajat ja johto viimeistelevät opetussuunnitelmat, jotka RSKK:n johtokunta lopulta vahvistaa. Vuoden 2013–2014 opetussuunnitelman laadintaan osallistui myös koulutuksen uudistusta valmistellut työryhmä, jossa oli mukana edustaja oikeusministeriöstä. Hänen esityksestään *perus- ja ihmisoikeudet* tuotiin haastateltujen mukaan vahvemmin esiin opetussuunnitelman sisällöissä.

Vartijan tehtävät on jaettu perustutkinnon opetussuunnitelmassa kolmeen ammatilliseen osaamisalueeseen, joita ovat laillisuus ja eettisyys, turvallisuus ja valvonta sekä kuntoutus ja ohjaus. Erityisesti *laillisuuden ja eettisyyden alue liittyy vahvasti ihmisoikeuskasvatukseen* ja sen sisällä käydäänkin opetussuunnitelman mukaan läpi perus- ja ihmisoikeuksia sekä ammattietiikkaa, hyvän hallinnon periaatteita ja virkamiehen toimivaltuuksia. Opiskelijat perehtyvät esimerkiksi Suomen perustuslakiin,

Euroopan ihmisoikeussopimukseen, vaihtuviin ihmisoikeuksia ja etiikkaa käsitteleviin kirjoituksiin sekä Euroopan neuvoston vankilasääntöihin. Monikulttuurisuuteen liittyvät kysymykset tulevat esille syvennyttäessä ihmisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin. Lisäksi Euroopan yhdyskuntaseuraamusten ja -toimenpiteiden sääntöjä koskeva suositus kuuluu kurssivaatimuksiin, sillä myös yhdyskuntaseuraamustyö puuttuu ihmisen perusoikeuksiin.

Lakien lisäksi perustutkinto-opetuksessa käydään läpi eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja vankien valituksista. Tältä pohjalta saadaan käytännön näkökulmaa siihen, toteutuivatko ihmisoikeudet kyseisissä tilanteissa. Samalla opiskelijat saavat tietoa valitusmekanismeista. Lisäksi rikosseuraamusalalla seurataan oma-toimisesti, millaisia valituksia vangeilta tulee: Etelä-, Länsi- sekä Itä- ja Pohjois-Suomen alueilla on kullakin oma juristinsa, jonka tulee varmistaa, että vangit saavat valituksiinsa vastineen.

Haastateltavien mukaan *ihmisarvon loukkamattomuus ja yhdenvertaisuus* näkyvät vanginvartijan käytännön työssä erityisesti niin sanotussa *pienimmän puuttumisen periaatteessa*, jossa asianosaisen oikeuksia pyritään loukkamaan vain niin vähän kuin kussakin tilanteessa on mahdollista. Tämä periaate on huomioitava esimerkiksi henkilö- ja omaisuustarkastuksissa. Liiallista puuttumista vangin intimiteettiin pyritään välttämään, minkä vuoksi opetuksessa perehdytään erityisesti siihen, miten tarkastukset tulee suorittaa. Lisäksi opiskelijoille painotetaan omaisuuden hallussapito-oikeuden koskevan myös vankia, ellei jokin tavara tai esine tuota haittaa tai ole sääntöjen vastainen. Vanginvartijat saattavat joskus kokea, että tämä oikeus hankaloittaa heidän työtään, koska he joutuvat tarkastamaan kaikki vangille kuuluvat tavarat. Oikeusasiamies onkin kiinnittänyt ratkaisuissaan usein huomiota vankien ihmisoikeuksien toteutumiseen erityisesti yksityisyyden ja omaisuuden suojan osalta.

Työharjoittelun arviointikriteerit olivat selvitystä tehtäessä vasta valmistumassa, koska RSKK:n opetussuunnitelmaa ja koulutusta

on uudistettu. Haastateltavat korostavat silti, että työssäoppimisen ajanakin opiskelijoita ohjataan ja valvotaan toimimaan ammattinsa edellyttämällä tavalla. Vuoden 2013–2014 opetussuunnitelmassa työharjoittelujaksojen oppisisällöissä puhutaan muun muassa ihmisarvon kunnioittamisesta sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta.

RSKK:lla ei ole tasa-arvosuunnitelmaa. Vaikka koulutuskeskuksen henkilökuntaan kuuluu varsin tasapuolisesti miehiä ja naisia, olisi tasa-arvon kehittämistyö sekä henkilöstön että opiskelijoiden kannalta toivottavaa. Esimerkiksi vankeinhoitoalalla, jolla vanginvartijat työskentelevät, etenkin naiset ovat kokeneet työhyvinvointia ja tasa-arvoa koskeneen tutkimuksen mukaan sukupuolista häirintää ja kiusaamista. Naiset ovat vankeinhoitotyössä edelleen vähemmistö ja sen vuoksi alalle hakeutuviin toivottaisiin enemmän naisia. Tällä hetkellä naispuolisten hakijoiden määrät ovat RSKK:ssa pudonneet ja nyt noin 25 % koulutukseen hakevista ja valituista on naisia. Maahanmuuttajataustaisia opiskelijoissa on harvakseltaan. Heidän suomen kielen taitonsa on edellytysten mukaista, mutta kaikki eivät välttämättä ole opiskelleet englantia samassa määrin kuin Suomessa opiskellaan. Tällöin opiskelijat saavat esimerkiksi tukiopetusta. (Joissakin maissa vankeinhoiton opiskelijoiden tasavertaisia mahdollisuuksia on pyritty edistämään nais- ja vähemmistökiintiöillä opiskelijoiden rekrytointivaiheessa. Esimerkiksi Norjassa on otettava aina yksi saamelaisopiskelija vanginvartijan peruskoulutukseen. Näitä kysymyksiä ei kuitenkaan ole otettu haastateltavien mukaan Suomessa esille.)

Tulevaisuudessa RSKK:n opetuksessa aiotaan painottaa muun muassa *lasten oikeuksia* sekä maahanmuuttajien asemaa vankiloissa. Nämä teemat ovat jo näkyneet RSKK:ssa järjestetyissä seminaareissa. Lasten ja vankien tapaamismahdollisuudet ovat olleet usein esillä oikeusasiamiehen vankilatarkastuksilla ja oikeusasiamies on myös antanut päätöksen alle 18-vuotiaiden vankien sijoittamisesta aikuisista vangeista erilleen.

Maahanmuuttajien asemaa pyritään tuomaan esille siksi, että erityisesti afrikkalais- ja arabitaustaiset vangit kohtaavat haastateltujen mukaan syrjintää. Toiset vangit saattavat esimerkiksi kieltää heitä tulemasta ulkoilutiloihin ja he voivat haluta asumaan samalle osastolle, vaikka se olisi mukavuuksiltaan kaikkein vähäisin. Näihin asioihin puuttuminen nähdään vaikeana opetuksen kautta, sillä asianosaiset, uhrin mukaan lukien, usein kiistävät rasismiepäilyt. Vanginvartijaopiskelijoiden tietoon tuodaan tällaisia rasismitapauksia, mutta haastatellut kokivat, että pelkkä tietoisuuden lisääminen ei riitä vankiloissa ilmenevän syrjinnän ehkäisemiseksi.

Haastatellut pitivät haasteellisena maahanmuuttajien tarpeiden huomioonottamisessa myös sitä, ettei vanginvartijoilla ole kulttuurista tietämystä tarpeeksi. Esimerkiksi perhetapaamiset saattavat tuottaa ongelmia, koska perhekäsitys vaihtelee kulttuureittain ja välillä vierailijoita olisi tulossa yli sallittujen määrän. Romanian erityistarpeita on jo totuttu ottamaan huomioon ja niistä on tullut osa vankiloiden käytäntöjä. Romanivankeja on esimerkiksi sijoitettu sellisiin heidän keskinäisen hierarkiansa mukaan.

Kulttuuristen erityistarpeiden huomioon ottaminen tällä tavoin ei aina ole kuitenkaan ihmisoikeuksien kannalta ongelmatonta. Koulutuksessa olisi syytä käsitellä ihmisoikeuksien universaalisuutta ja luovuttamattomuutta suhteessa kulttuurisensitiivisyyteen.

Maahanmuuttajien oloja suomalaisissa vankiloissa selvittänyt tutkimus osoittaa, että vankien lisäksi myös vanginvartijat syyllistyvät rasistiseen kielenkäyttöön ja erityisesti ihonvärittään erilaisten vankien syrjimiseen. Näin ollen olisi tärkeää, että vankeinhoitoa opiskelevien opinnoissa käsiteltäisiin *rasismia* ja sen erilaisia ilmenemismuotoja selkeämmin. Keväällä 2013 RSKK aikoikin järjestää monikulttuurisuutta käsittelevän teemapäivän.

12.5 Tullikoulu

Tullikoulu vastaa koko Tullin henkilöstön kouluttamisesta ja viranomaisten peruskoulutus

kestää noin kolme vuotta. Peruskoulutettavat opiskelijat ovat samanaikaisesti Tullilla töissä virkamiehinä, kun he suorittavat opintojaan. Peruskoulutuksen aikana on myös mahdollista suorittaa virallinen Tullialan ammattitutkinto. Sekä *Tullin peruskoulutuksen että Tullialan ammattitutkinnon* opetussuunnitelmat laaditaan ja hyväksytään Tullikoulussa ja valmistelu- ja laa- timistyöhön osallistuvat koulutussuunnittelija, opettajat sekä tarvittaessa muita asiantuntijoita Tullin sisältä. Suomen Tullissa voi työskennellä esimerkiksi tullauksen, erilaisten selvitystehtävien, verotuksen ja rikostorjunnan parissa, eli sen tehtävät ovat paljon laaja-alaisempia kuin monien muiden valtioiden tulleilla.

Tullikoulun ensisijaisena tavoitteena on, että työtehtävät tulevat hoidetuksi lainsäädännön edellyttämällä tavalla - *ihmisoikeusnäkökulmaa ei painoteta erikseen*, mikä näkyy myös peruskoulutuksen opetussuunnitelmissa: ensisijaisena lähtökohtana ovat tulliviranomaisen toimivaltuudet ja velvollisuudet. Opiskelijoiden tulee esimerkiksi perehtyä rikoslakiin, pakkokeino- lakiin ja esitutkintalakiin. Lisäksi peruskoulutusta edeltävässä perehdytysvalmennuksessa korostetaan sitä, että virkamiestä sitovat tietyt velvoitteet myös vapaa-ajalla. Työssään viranomaisten tulee taas perustella asiakkaita ja heidän omaisuuttaan koskevia ratkaisuja lakiin nojaten. Vastaan tulee myös tilanteita, joissa asiakkaan perusoikeuksiin joudutaan tarkastustilanteissa puuttumaan, minkä esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset asiakkaat saattavat kokea leimavana ja syrjivänä. Tällöin on erittäin tärkeää, että noudatetaan oikeita menettelytapoja.

Koska tulliviranomaisen toiminnassa perus- ja ihmisoikeudet korostuvat eniten asiakkaiden kanssa kommunikoidessa, *asiakaspalvelu- ja vuorovaikutustaitoja koskevat aiheet ovat opetuksessa ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta merkityksellisimpiä.* Näitä aiheita käsittelevässä peruskoulutuksen osiossa painotetaan opetussuunnitelman mukaisesti erityisesti *tasapuolista toimintaa viranomaisena*, erilaisuuden hyväksymistä sekä kohtaamista toisenlaisista olosuhteista ja kulttuureista tulevien asiakkaiden kanssa.

Lainsäädännön osalta peruskoulutuksessa keskitytään erityisesti Suomen *perustuslakiin*. Opetussuunnitelman perusteella esimerkiksi viranomaisen toimivaltuuksien ja perusoikeuksien suhde on yksi käsiteltävä aihe. Kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ei käydä läpi kuin mainintoina, sillä ne tulevat tarkemmin esille täydennys- ja jatkokoulutuksessa. Esimerkiksi rikostorjunnan koulutusohjelmassa perehdytään perustuslain toisen luvun lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaan.

Muutoksenhakumenettelyt ovat myös tärkeä osa koulutusta, mikä haastateltavien mukaan näkyy käytännön työssä: tulliviranomaiset tietävät heitä ohjaavat säännöt ja toimivat niiden mukaan, eli asiakkaat saavat tietoa omista oikeuksistaan. Päätöstä tehdessä tai toimenpiteisiin ryhdyttäessä annetaan aina selvitys siitä, mihin Tullin asiakas voi valittaa tai millaiset oikeudet hänellä on saada muutosta tehtyyn päätökseen. Tämä periaate on kirjattu myös peruskoulutuksen ja ammattitutkinnon opetussuunnitelmiin.

Teoriaopinnot suoritetaan lähiovetusjaksoilla Tullikoulussa. Jaksojen aikana opiskelijat osallistuvat luennoille, joilla käsitellään esimerkiksi tapausesimerkkejä ja tehdään ryhmätöitä, joiden tarkoituksena on saada opiskelijat tietoisiksi omista asenteistaan ja suhtautumisestaan ihmisoikeuksiin. Peruskurssilaiset ovat myös käyneet vierailulla Tullikoulun lähellä sijaitsevassa moskeijassa, jossa he ovat keskustelleet imaamin ja moskeijan henkilökunnan kanssa. *Vierailujen tarkoituksena on ollut lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä erilaisuudesta ja toisenlaisista kulttuureista.* Tämän lisäksi maahanmuuttajataustaisia henkilöitä ja romaneja on ollut luennoimassa Tullikoulussa.

Työelämäjaksojen aikana tulee suorittaa tiettyjä tullityöhön liittyviä tehtäviä, mutta niitä ei voida tarkasti määrittellä esimerkiksi asianmukaiseen ja tasavertaiseen kohteluun liittyviksi, sillä ei ole mahdollista tietää, millaisia asiakaspalvelutilanteita työssäoppimisjaksojen aikana tulee. Käytännön osaamista kuitenkin arvioi-

daan tullialan virallisessa näyttötutkinnossa, joka suoritetaan osana ammattitutkintoa. Pääosa perusteiden ammattitaitovaatimuksista liittyy muun muassa tullimenettelyihin, laadunvalvontaan ja verotukseen, mutta esimerkiksi asiakkaan neuvominen kantelu- ja valitusmahdollisuuksissa sekä kuluttajansuojassa ovat eräitä arviointiperusteita. Lisäksi tutkinnon suorittajan on tiedettävä, miten virkamiehen oikeudet ja velvollisuudet häntä sitovat.

Suoranaista viittausta ihmisoikeuksiin näyttötutkinnon perusteissa ei kuitenkaan ole. Peruskoulutuksen opetussuunnitelmassa kylläkin mainitaan, että työssäoppimisjakson aikana kaikkia asiakkaita on kohdeltava tasapuolisesti.

Vaikka opiskelijaryhmät koostuvat pääosin kantasuomalaisista, peruskoulutukseen on osallistunut myös muutamia maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita. Heidän suomen kielen taitonsa edellytetään olevan sujuvaa, mutta esimerkiksi hankalaa ammattitermistöä on voitu opetuksessa selventää, koska sen sisäistäminen saattaa olla hankalaa sellaisille opiskelijoille, jotka eivät puhu suomea äidinkielenään. Tällä hetkellä naisten osuus Tullin henkilöstöstä on 46 %.

Haastateltujen mukaan *kansainvälisyyskasvatukseen* liittyvää koulutusta sekä työyhteisön hyvinvointia on edistetty erityisesti Tullikoulun omasta aloitteesta. Työkentällä ilmennyt tarve on esimerkiksi synnyttänyt vieraiden kulttuurien kohtaamiseen liittyviä kampanjoita. Tulli on myös kehittänyt *työhyvinvoinnin työkaluja*, joita on otettu käyttöön koko valtionhallinnon alalla. Kehitetyistä työkaluista haastateltavat mainitsivat työhyvinvointikyselyn purkumallin sekä Työyhteisön pelisäännöt- ja Arjen esimiestyö -valmennukset. Lisäksi tasa-arvon toteutumista on seurattu säännöllisesti työtyytyväisyyskyselyin. Kuten monissa muissa tutkituissa organisaatioissa, naiset näkevät miehiä useammin, että Tullin tasa-arvotilanteessa olisi vielä kehitettävää.

Verrattuna esimerkiksi poliiseihin ja rajavartiijoihin, tulliviranomaisen työssä ei liikuta niin usein asiakkaiden henkilökohtaisen koskemattomuuden alueella. Henkilötarkastusten sijaan

suurin osa tarkastuksista koskee maahan tuotavia tavaroita ja hyödykkeitä. Tulliviranomaisiin kohdistettuja kanteluita tulee eduskunnan oikeusasiamiehelle verraten vähän ja niistä suurin osa liittyy autoverotuksen käytäntöihin. Oikeusasiamies on tosin puuttunut vuosien 2010 ja 2011 kertomuksissaan henkilötarkastusten suorittamiseen ja esittänyt, että tarkastusten käytäntöjä tarkennettaisiin. Näin ollen myös tulliviranomaisten menettelytapoja tulisi seurata aktiivisemmin, mikä taas voisi vahvistaa ihmisoikeusnäkökulmaa opetuksessa.

12.6 Maanpuolustuskorkeakoulu

Maanpuolustuskorkeakoulu (MPKK) kouluttaa henkilöstöä Puolustusvoimille ja Rajavartiolaitokselle. Se antaa perustutkintotasolla akateemista opetusta sotatieteiden kandidaateiksi ja maistereiksi opiskeleville kadeteille. Tutkintoihin kuuluvat ammatilliset opinnot suoritetaan puolustushaarakouluissa, eli Maa- Meri- ja Ilmasotakouluissa tai niihin verrattavassa Raja- ja merivartiokoulussa oman erikoistumisalan mukaisesti. Puolustushaarakoulujen lisäksi voidaan opiskella myös toimiala- ja aselajikouluissa.

Puolustusvoimien pääesikunta vahvistaa Maanpuolustuskorkeakoulun opetuksen yleiset tavoitteet ja tutkintovaatimukset. Niiden pohjalta MPKK:n tutkinto-osastot laativat tarkemmat tutkintovaatimukset, jotka taas ohjaavat ainelaitoksia sekä puolustushaarakouluja opetussuunnitelmatyössä. Näin ollen MPKK, Maasotakoulu sekä Raja- ja merivartiokoulu laativat opetussuunnitelmat itse sotatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkintojen osalta. Lopullisesti opetussuunnitelmat vahvistaa MPKK:n rehtori opetusneuvoston käsittelyn jälkeen.

Sotatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnoissa *ihmisoikeuksia käsitellään oikeudellisten ja eettisten näkökulmien sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusperiaatteiden lisäksi myös eri turvallisuustilanteissa, eli rauhan ja sodan aikana sekä sotilaallisissa kriisinhallintatehtävissä. Opetussuunnitelmissa ei tarkenneta kuin satunnaisesti, millaista ihmisoikeuksiin*

liittyvää lainsäädäntöä kursseilla käydään läpi. MPKK:n johtavan sotilaslakimiehen mukaan kandidaatin ja maisterin tutkintojen yleisissä oikeudellisissa opinnoissa kuitenkin keskitytään erityisesti perusoikeuksiin ja siihen, millaisissa tilanteissa kyseisiä oikeuksia voidaan rajoittaa. Läpikäytävinä sopimuksina hän mainitsee YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Myös YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksella ja sen lisäpöytäkirjoilla on merkitystä. Lisäksi kaikilla tutkintotasolla perehdytään sotilaallisen kriisinhallinnan perusteisiin, joiden yhteydessä käsitellään humanitaarista oikeutta, kuten Geneven sopimuksia. Riippuu kuitenkin opiskelijoiden pääainevalinnoista, suoritavatko he kyseisen kurssin - kaikkien opintoihin sotilaallisen kriisinhallinnan perusteet eivät siten kuulu.

Arvokasvatus on Maanpuolustuskorkeakoulussa kaikkeen opetukseen kuuluvaa. Ihmisarvon loukkaamattomuus sekä tasavertaisuus tulevat esiin erityisesti upseerikasvatuksessa, johon sisältyvät kaikki upseerina toimimiseen kuuluvat käyttäytymissäännöt, normit ja perinteet. Nämä ammattietiikkaankin kuuluvat tavat siirtyvät sotilaslakimiehen mukaan opiskelunsa aloittaville kadeteille vanhempien opiskelijoiden sekä opettajien esimerkin kautta, eli upseerikasvatus on epämuodollista opetusta. Oikeudellisessa opetuksessa taas ihmisarvon loukkaamattomuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvät asiat tulevat muodollisemmin esille erityisesti käsiteltäessä rauhan ajan olosuhteita. Normi- ja arvonäkökulmien rinnalla ihmisoikeusmekanismeihin perehdytään vain lyhyesti, mitä sotilaslakimies perustelee tuntimäärien asettamalla rajoitteilla.

Sotilaallisen kriisinhallinnan kursseilla luennoilla opittuja oikeudellisia sääntöjä sovelletaan käytäntöön. Simulaatiotehtävissä opiskelijat toimivat kuvitteellisella kriisinhallinta-alueella, jossa he esimerkiksi kohtaavat suojapaikkaa hakevan ihmiskaupan uhrin. Opiskelijoiden on mietittävä, mitä oikeudellisia ja mission mandaattiin liittyviä seikkoja tilanteessa on otettava

huomioon. Myös toiminta-alueen säännöt ja paikallinen kulttuuri määrittävät päätöksentekoa. Harjoituksen jälkeen tilanteita käydään läpi ja tällöin opiskelijat voivat esittää kysymyksiä ja pohdintoja, joita harjoituksen myötä tuli esiin. Näin he tulevat tietoisemmiksi omista asenteistaan ja samalla heidän arvoihinsa on myös mahdollista vaikuttaa.

Käytännön oppimisen tukena toimii työelämäjakso, joka sijoittuu kandidaatin ja maisterin tutkinnon väliin. Kandidaatit työskentelevät tällöin määräaikaisessa luutnantin virassa 3–10 vuotta ja ovat paljon tekemisissä myös ihmisoikeusasioiden kanssa. He esimerkiksi kouluttavat varusmiehiä *sodan oikeussäännöistä*. Lisäksi luutnantteina toimivat kandidaatit siirtävät jo tässä vaiheessa upseeritapoja varusmiehille, minkä vuoksi kouluttajien asenteilla ja arvoilla on suuri merkitys. Työelämäjaksolla kandidaattien työtä arvioidaan samalla tavalla kuin muidenkin virkamiesten. Esimerkiksi kehityskeskustelussa käydään läpi, ovatko kandidaatit täyttäneet opetuksen asettamat tavoitteet ja ovatko he työskennelleet kaikkien oikeudellisten normien ja lainsäädännön mukaan. Määräaikaisten luutnanttien työtä ei kuitenkaan varsinaisesti seurata paikan päällä.

Tasa-arvovaltuutettu pyysi vuonna 2011 kaikkia yliopistoja ja korkeakouluja, kuten Maanpuolustuskorkeakoulua lähettämään tasa-arvovaltuutetun toimistoon organisaatioiden toimintaa kehittävän tasa-arvosuunnitelman. Tasa-arvovaltuutettu kiinnitti MPKK:n samana vuonna toimittaman suunnitelman perusteella huomiota erityisesti siihen, *että opiskelijoiden näkemystä tasa-arvon toteutumisesta kartoitetaisiin järjestelmällisemmin.* Maanpuolustuskorkeakoulu suoritti vuoden 2013 alkupuolella ensimmäiset opiskelijakyselyt, joissa selvitettiin myös tasa-arvotilannetta. Kyselyjen myötä on tarkoitus laatia vastaisuudessa joka toinen vuosi päivitettävä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, jonka tekemiseen myös eri tutkintotasoilla opiskelevat maanpuolustuskorkeakoululaiset pääsevät työryhmässä osallistumaan. Työryhmään pyritään saamaan tasapuo-

lisesti eri sukupuolten ja ikäryhmien edustajia.

Ylipäätään Maanpuolustuskorkeakoulussa tavoitteena on kerätä aktiivisesti tietoa opiskelijoiden näkemyksistä. Palautetta pyydetään opiskelijoilta opintojen eri vaiheissa jakso- ja kausikohtaisesti. Lisäksi käytetään viivästettyä palautetta, johon työelämäjaksoilla olevat kandidaatit vastaavat. Opiskelijoilla on nimettömien palautteiden ohella mahdollisuus keskustella heihin itseensä tai muihin kohdistuneesta epäasiallisesta käytöksestä kasvokkain esimerkiksi kuraattorina toimivan sotilaspastorin tai naisopiskelijoiden tukihenkilön kanssa.

Palautteiden ja kyselyjen avulla edistetään haastatellun mukaan tietoisuutta sekä ongelmien tunnustamista, mutta enemmän huomiota tulisi kiinnittää myös siihen, millaisiin toimenpiteisiin palautteiden ja kyselyiden pohjalta ryhdytään. Esimerkiksi Puolustusvoimien aloitteesta tehdyssä tasa-arvokyselyssä vuonna 2011 ilmeni, että *Puolustusvoimien henkilöstön tasa-arvossa riittää vielä kehitettävää.* Puolustusvoimien henkilöstöön kuuluvista upseerinaisista kiusaamista oli kokenut noin 18 % ja häirintää noin 37 % vastanneista. Samalla vain 5 % upseerimiehistä oli kokenut vastaavanlaisia tilanteita. Vaikka kiusaaminen ja häirintä olivat suurimmassa osassa tapauksista vastausten perusteella jo loppuneet, tulisi ennaltaehkäisevänä menetelmänä kiinnittää erityistä huomiota tasa-arvon toteutumiseen jo upseeriksi opiskelevien keskuudessa.

Haastatellun mukaan kaikkia opiskelijoita kohdellaan MPKK:ssa *yhdenvertaisesti*. Hänen näkemyksensä on, ettei mitään sukupuoli-, uskonto- tai kulttuuriryhmittymää pyritä korostamaan, eli esimerkiksi naispuolisia opiskelijoita ei luokitella naiskadeteiksi. Yhdenvertaisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikkia kohdeltaisiin MPKK:ssa täsmälleen samalla tavoin, vaan paremminkin kyse on erilaisuuden hyödyntämisestä ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamisesta. Esimerkiksi pääsykokeiden juoksutesti on mahdollista suorittaa rästipäivänä, jos hakija on varsinaisena ajankohtana ollut sairaana. Lisäksi haastatellun mukaan kaikki opiskelijat ovat

tasavertaisessa asemassa opinnoissaan: nimenomaan opintomenestys ratkaisee sen, millaiset valinnanmahdollisuudet opiskelijat saavat esimerkiksi erikoistumisopinnoissaan (kullekin erikoistumisalalle on oma opiskelijakiintiönsä).

Lähtöleväisyydessä MPKK aikoo mahdollisesti kirjata vielä tarkemmin yhdenvertaisuus- ja sukupuolinäkökulman huomioivan koulutuksen opetussuunnitelmiinsa, sillä Puolustusvoimien pääesikunta antoi keväällä 2012 käskyn edistää naisten osuutta kriisinhallintatehtävissä. Käsky nojautuu YK:n naiset rauhentyössä -päättölauselmaan (S/RES/1325). MPKK:n ulkopuolisia sukupuolinäkökulman huomioimiseen liittyviä seminaareja ja tapahtumia on järjestetty varsin usein ja niistä on pyritty tiedottamaan opiskelijoita. Ruotsissa toimiva Gender Training Center tarjoaa myös koulutusta, johon MPKK:n henkilöstöä osallistuu.

12.7 Maasotakoulu

Maasotakoulussa opiskelevat ne sotatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkintoon suorittavat kadetit, jotka valmistuvat *maavoimien upseereiksi*. Pääosa heidän koulutuksestaan on sotilasammattillisia opintoja, joissa ei painoteta niinkään teoriaa, vaan pyritään lisäämään kadettien johtamisvalmiuksia sekä käytännön osaamista omalla toimialalla. Varusmiehiä koulutetaan Maasotakoulussa esimerkiksi *sotilaspoliisi-, kuljetus- ja lääkintätehtäviin* ja myös heidän koulutustaan tarkastellaan selvityksen tässä osiossa. Samalla kiinnitetään huomiota Puolustusvoimien yleiseen koulutuskulttuuriin.

Kadettien sotilasammattillisten opintojen opetussuunnitelmat laaditaan Maasotakoulun korkeakouluosastolla yhdessä kunkin aineen pääopettajan kanssa. Opetussuunnitelmat hyväksyy Maasotakoulun johtaja. Varusmiehille yhteisesti koulutettavat asiat määritellään Puolustusvoimien pääesikunnassa ja tämän ohjeistuksen pohjalta Maasotakoulussa laaditaan opetussuunnitelma, jossa ovat mukana myös koulutushaaraan kuuluvat opetussisällöt. Opetussuunnitelmat hyväksytetään joko

Maavoimien esikunnassa tai joukko-osastojen komentajilla.

Sekä varusmiesten että kadettien ihmis-oikeuskasvatus *painottuu humanitaariseen oikeuteen*. Haastateltujen mukaan humanitaarinen oikeus liittyy konkreettisimmin sotilaiden toimintaan, mikä lisää opiskelijoiden motiivaatiota. He tulevat tietoisiksi siitä, että heitä velvoittavat kansainväliset sopimukset, vaikka tämä tietoisuus tulisikin normin noudattamisen pakon kautta. Toisaalta sodan oikeussääntöihin liittyy syvempiäkin ihmisoikeuksia koskettavia merkityksiä, sillä niiden myötä esimerkiksi vastapuolella sotivien ihmisarvo tunnustetaan. Humanitaarisen oikeuden painotus näkyy myös Puolustusvoimien työntekijöiden koulutuksessa: *SPR:n järjestämälle humanitaarisen oikeuden kurssille* osallistuu vuosittain 15–20 henkilöä, jotka ovat pääosin luutnantteja, yliluutnantteja ja kapteeneja.

Varusmiehet saavat peruskoulutuskaudellaan kansalaiskasvatusta, johon kuuluu parin luennon verran turvallisuuspolitiikkaa. Näiden luentojen yhteyteen liitetään opetusta *sodan oikeussäännöistä*, mikä on myös kirjattu peruskoulutuskauden tuntikehyksiin. On kuitenkin opettajasta kiinni, miten paljon oikeussääntöjä painotetaan. Aliupseerikoulun ensimmäisessä vaiheessa keskitytään erityisesti siihen, miten ryhmänjohtajan tulee ottaa ihmisoikeudet huomioon omassa asemassaan ja toiminnassaan. Reserviupseerikoulussa näkökulmaa syvennetään edelleen, kuten myös sotilasammattillisissa opinnoissa. Ihmisoikeuksiin liittyvän opetuksen tarkempi sisältö ei kuitenkaan käy ilmi ali- ja reserviupseereja koskevasta varusmiesten johtaja- ja kouluttajakoulutuksen opetussuunnitelmasta tai kadettien sotilasammattillisten opintojen pedagogisista käsikirjoituksista.

Humanitaariseen oikeuteen kuuluvista sopimuksista käydään läpi haastateltujen mukaan muun muassa Geneven sopimuksia, Haagin maasodankäyntiä koskevaa sopimusta sekä tiettyjen aseiden käyttöä rajoittavia tai kieltäviä sopimuksia. Myös Unescon yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen

selkkauksen sattuessa kuuluu opetukseen. Varusmiehille ja aliupseerikoulua käyville opetetaan sopimuksista vain keskeisimmät kohdat, jotka on muistettava joka tilanteessa.

Ihmisoikeusasiakirjat, kuten YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus *eivät ole mukana* opetus- ja suunnitelmassa, mutta niihin kuuluvia sisältöjä tulee haastateltujen mukaan opetuksessa esiin. Näiden sopimuksien asemaa tulisikin korostaa Geneven sopimusten rinnalla, ettei sotilaiden opetus painottuisi liiaksi humanitaariseen oikeuteen, kuten YK:n ihmisoikeuskasvatusohjelman toimintasuunnitelmassa huomautetaan.

Humanitaarisen oikeuden lisäksi varusmiehet ja kadetit saavat *eettistä opetusta*, josta vastaa sotilaspappi. Varusmiesten opetuksessa keskitytään muun muassa varusmiespalveluksen haasteisiin sekä kotiutumiseen ja painotetaan, että varusmiehet kiinnittäisivät huomiota toistensa hyvinvointiin. Lisäksi pohditaan, miten johtajana toimitaan eettisesti oikein. Myös vainajien kohtelu ja ihmisarvo kuoleman jälkeenkin huomioidaan. Kadettien sotilasammattillisilla opintojaksoilla kerrotaan yhteisten arvojen historiallisesta taustasta sekä käsitellään Puolustushallinnon ja Maasotakoulun arvoja. Opetuksessa paneudutaan siihen, miten voidaan toimia oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla esimerkiksi kriisin sattuessa. Lisäksi sotilasammattillisissa opinnoissa on aiemmin käsitelty uskonnonvapautta ja eri uskontokuntiin kuuluvien tasapuolista kohtelua, mutta nyt nämä teemat näkyvät vain varusmiesten opetuksessa sekä täydennyskoulutukseen kuuluvalla rauhan ajan päälliköiden kursilla.

Humanitaarisen oikeuden sopimusten ja eettisten näkemysten pohjalta opetuksessa painotetaan mielivaltaisen toiminnan kieltoa, siviili- ja sotilaskohteiden erottelua, tarpeettoman kärsimyksen välttämistä, suhteellisuusperiaatetta sekä petollisuuden ja valehtelun kieltoa. Tämän lisäksi perusopetuksessa tulevat esille sotilaan toimivaltuudet ja velvollisuudet.

Esimerkiksi valmiuslaki ja laki Puolustusvoimien virka-avusta poliisille antavat sotilaille tiettyjä valtuuksia puuttua kansalaisten oikeuksiin.

Oletuksena opetuksessa on, että opiskelijoilla on ihmisoikeuksista taustatietoja, joita he ovat saaneet yleisen kansalaiskasvatuksen tai Maanpuolustuskorkeakoulussa tapahtuvien opintojen myötä. Maasotakoulussa näitä tietoja pyritään siirtämään käytännön toimiksi, minkä johdosta erityisesti kadeteille suunnatuissa oppimenetelmissä painottuvat soveltaminen ja tapausesimerkit. Esimerkiksi kadettien taktiikan opinnoissa ihmisoikeudet vaikuttavat siihen, millaisia operaatioita voidaan suunnitella ja miten huomioidaan operaatioiden kohdealueella elävät ihmiset. Lisäksi johtamisen opiskelijat, jotka osallistuvat johtaja- ja kouluttajakoulutukseen, suorittavat johtajuusradan, jonka varrella tulee vastaan erilaisia käytännön työhön liittyviä la- vastettuja tilanteita. Osa tilanteista on koskenut esimerkiksi työpaikkakiusaamista ja erilaisuuden suvaitsemista. Johtajuusrata kuuluu myös niille varusmiehille, jotka osallistuvat palvelusaikaan johtaja- ja kouluttajakoulutukseen.

Kansalliset hallinto- ja laillisuusvalvontamene- nettelyt tulevat varusmiehille ja kadeteille selkeimmin esiin heidän omien oikeuksiensa kautta. Esimerkiksi sosiaalikirjuri käy varusmie- ten kanssa läpi heille kuuluvia sosiaalietuuksia. Opetuksessa ovat mukana myös yhdenvertai- suuteen, tasa-arvoon, hyvään hallintotapaan ja oikeusturvaan liittyvät kysymykset. Virkamiehiä koskevissa päätöksissä, jotka voivat liittyä esimerkiksi upseerien pakkosiirtoihin, on aina mukana kirjallinen liite siitä, miten päätöksestä voi valittaa. Samanlainen valitusmekanismi on käytössä silloinkin, kun henkilökuntaan kuuluva työntekijä tai varusmies on saanut seuraamuk- sen sotilaskurinpitolain alaisesta rikkomuksesta.

Varusmiehet ja kadetit voivat valvoa etujaan esimerkiksi varusmiestoimikunnassa tai opiske- lijaedustajana opettaja- ja kehittämiskokouksis- sa. Lisäksi eduskunnan apulaisoikeusasiamies vierailee vuosittain kaikissa suomalaisissa joukko-osastoissa, jolloin jokaiselle varusmie- helle, opiskelijalle ja työntekijälle järjestetään

mahdollisuus keskustella hänen kanssaan.

Haastattelun yhteydessä tuotiin myös esille *kirkollista opetusta ja tilaisuuksia koskeva normisto*, jonka mukaan varusmiehillä on oikeus omaan vakaumukseen: kirkollisten oppituntien sijaan he voivat osallistua elämäkatsomustiedon oppitunneille ja saavat vanna kristillisen sotilasvalan tilalla sotilasvakuutuksen. Vapaa-ajattelijain liitto ry on kuitenkin huomauttanut kehittämisehdotuksessaan vuonna 2011, että monet Puolustusvoimien kirkollisen työn käytännöt syrjivät kirkkoon kuulumattomia. Liiton näkemys on, että Puolustusvoimissa kirkkoon kuulumista pidetään oletusarvona, sillä kirkollisilta oppitunneilta tulee itse hakea vapautusta. Vapaa-ajattelijoiden mielestä sotilasvakuutuksen antavat varusmiehet eivät myöskään ole tasavertaisessa asemassa sotilasvalan vannaon kanssa, koska valaan liittyvät seremoniaalisuudet ovat merkittävästi juhlallisemmat kuin vakuutuksen yhteydessä. Lisäksi ongelmallisenä pidetään sitä, että elämäkatsomustiedon opetuksesta vastaa sotilaspappi, eikä katsoimuksellisesti neutraali opettaja.

Maanpuolustuskorkeakoulun yhteydessä käsitelty tasa-arvokysely koski Puolustusvoimien henkilöstön lisäksi myös varusmiehiä. *Kaiken kaikkiaan peräti yli puolet kyselyyn vastanneista Puolustusvoimien varusmiesistä ja noin 30 % varusmiehistä oli kokenut eriarvoista kohtelua ja kiusaamista*. Lisäksi erilaisista etnisistä taustoista tulevista varusmiehistä etenkin saamelaiset ja romanit kokivat, että tasa-arvoasioissa riittää kehitettävää. Toisaalta maahanmuuttajataustaiset varusmiehet eivät olleet kokeneet kiusaamista tai eriarvoista kohtelua merkittävästi muita varusmiehiä enemmän. (Tasa-arvokyselyssä haastateltiin seitsemää joukko-osastoa, joihin Maasotakoulu ei kuulunut. Puolustusvoimat kokonaisuudessaan on kuitenkin ryhtynyt kyselytulosten johdosta parantamistoimenpiteisiin.)

Haastateltujen mielestä Puolustusvoimissa kyselyn perusteella ilmenevä eriarvoinen kohtelu ja kiusaaminen ei ole toistuvaa. Heidän mukaansa jo sotilasorganisaatio itsessään edistää myös ihmisarvon loukkaamattomuutta

ja yhdenvertaisuutta. Tarkoilla määräyksillä ja sotilaskäskyillä varmistetaan se, että tieto kulkee sujuvasti ja rikkomuksiin puututaan heti. Esimerkiksi mahdolliset tilanteet, joissa ilmenee epäasiallista ja halventavaa kielenkäyttöä tai kiusaamista, tulevat nopeasti esimiesten tietoon.

Maavoimat ovat saaneet ohjeistusta koulutuskulttuurin päivittämisestä ja *yhdenvertaisuus on huomioitu erityisesti varusmiesten koulutusta ohjaavissa uudistetuissa normeissa*, joissa painotetaan muun muassa varusmiesten hyvinvointia ja sosiaalisten ongelmien ratkaisua. Vuoden 2013 alusta voimaan tulleen normiuudistuksen ohella Puolustusvoimat on aiemmin käynnistänyt ”Kaveria ei jätetä” sekä ”Yksi univormu - monta erilaista suomalaista” -kampanjat. Yleinen palvelusohjesääntö, joka koskee Puolustusvoimien sotilashenkilöstöä varusmiehet mukaan lukien, taas uudistettiin vuonna 2009, jolloin siihen lisättiin oma osio erilaisille uskonnollisille tavoille. Myös simputtamiselle on nollatoleranssi Puolustusvoimissa ja siten myös Maasotakoululla. Simputuksen ja kiusaamisen ehkäisy kuuluu esimerkiksi varusmiesten johtaja- ja kouluttajakoulutukseen.

Toteutetun *tasa-arvokyselyn* perusteella simputuksen ja kiusaamisen ehkäisyyn tulisi kuitenkin kiinnittää yhä huomiota, sillä edellä esitetyistä tavoitteista ja keinoista huolimatta erityisesti asepalvelustaan suorittavat miehet saattavat kokea vaikeaksi pyytää ja saada apua, minkä vuoksi kaikki ongelmat eivät välttämättä tule sotilasorganisaatiossa esiin. Esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa 2011 huomautetaan, että yleensä vasta armeijan käytyään varusmiehet uskaltavat tehdä kanteluita. Tämä tulisi huomioida esimiesten, alaisten sekä työntekijöiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Sisäisen koulutus- ja työskenttämisen avoimuutta ja tiedonkulkua pitäisi myös yhä edistää. Erilaiset kampanjat ja materiaalit, jotka ovat liittyneet yhdenvertaisuuden ja monikulttuurisuuden huomioimiseen Puolustusvoimissa eivät välttämättä ole tavoittaneet kaikkia

varusmiehiä, kuten monimuotoisuushanketta tutkineet Anu Rohima Mylläri ja Sirkku Terävä (2010) huomauttavat.

Haastateltavat eivät kuitenkaan nähneet tarvetta lisätä ihmisoikeuksiin liittyvää opetusta. Pelkona on, että tällaisen lisäyksen myötä muuta opetusta jouduttaisiin rajallisten resurssien vuoksi karsimaan. Esimerkiksi tällä hetkellä ongelmallisena pidetään sitä, että normiuudistus, Maavoimien koulutuskulttuurin päivitys sekä simputuksen ja kiusaamisen kieltä on sotilaskäskyjen mukaan sisällytettävä varusmiesten johtajakoulutukseen, vaikka tuntimäärät ovat pysyneet samoina. Ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta huolestuttavaa on myös se, että lyhemmästä varusmiespalvelusta johtuen varusmiesten kansalaiskasvatusta on uusissa tuntikehyksissä vähennetty.

12.8 Raja- ja merivartiokoulu

Raja- ja merivartiokoululla (RMVK) voi suorittaa rajavartijan peruskurssin, joka koostuu yhteisistä opinnoista, eri opintolinjojen erikoistumisopinnoista sekä työssäoppimisjaksoista. Peruskurssi antaa opiskelijoille pätevyyden toimia *raja- ja merivartijana Rajavartiolaitoksessa*. Lisäksi rajaturvallisuuteen erikoistuvat kadetit suorittavat sotilasammattillisia opintojaan RMVK:ssa ja valmistuvat myös Rajavartiolaitoksen palvelukseen, pääsääntöisesti päällystötehtäviin.

Rjavartiolaitoksen päällikön tehtävänä on vahvistaa opetus sisältöjen perusteet, jotka ohjaavat opetussuunnitelmien laatimista. Kadettien sotilasammattillisten opintojen opetussuunnitelmissa otetaan huomioon myös Maanpuolustuskorkeakoulun asettamat sisältövaatimukset. Varsinaiseen opetussuunnitelmien rakentamiseen osallistuvat Raja- ja merivartiokoulun koulutussuunnittelijat, kurssien johtajat, oppiainevastaavat, opettajat ja Rajavartiolaitoksen hallintoyksikköjen edustajat. Opetussuunnitelmat hyväksyy Raja- ja merivartiokoulun johtaja.

Rjavartijan peruskurssilla *ihmisoikeuksia käsitellään erityisesti oikeusopin yhteydessä.*

Kadettien kandidaattivaiheen sotilasammattillisiin opintoihin kuuluva oikeusopetus on hyvin saman tyyppistä kuin rajavartijoilla, joten tässä osiossa esitelyjen teoriasisältöjen voi katsoa vastaavan myös kandidaattien opintoja. Oikeusopin opetuksen yhtenä kokonaistavoitteena on, että opiskelija tietää, *miten perus- ja ihmisoikeudet ohjaavat julkisen vallan käyttöä.* Ihmisoikeuksia käsitellään aluksi yleisellä tasolla esimerkiksi käymällä läpi perusoikeuksia, ihmisoikeuksiin liittyviä kansainvälisiä sopimuksia sekä rajavartijan toimivaltuuksia, minkä jälkeen ne tulevat esiin kunkin rajavartijan työhön kuuluvan teeman kohdalla. Tällöin perehdytään esimerkiksi turvapaikanhakijoiden vastaanottamiseen sekä ulkomaalaisen käännyttämiseen liittyvään lainsäädäntöön. Myös rikos- ja rikosprosessioikeus ovat osa opintoja.

Perustuslain toinen luku on opetuksessa keskeisin työväline. Lisäksi käsitellään ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta ja tietyiltä osin Geneven pakolaissopimusta sekä Euroopan ihmisoikeussopimusta. Sopimuksiin kehoitetaan tutustumaan myös ihmisoikeudet.net -sivustolla, joka toimii itseopiskelun tukena. Peruskurssilla kyseisistä sopimuksista käydään läpi vain keskeinen sisältö, sillä täydennyskoulutuksessa säädöksiin pureudutaan syvällisemmin. Muun opetusmateriaalin opettajat valmistavat itse, käyttäen apunaan ihmisoikeuksiin liittyvää kirjallisuutta.

Yhdenvertaisuusnäkökulmaan kiinnitetään opetuksessa huomiota erityisesti käsiteltäessä rajatarkastusten tekemistä. Vähemmistövaltuutettu puuttui vuonna 2011 rajaviranomaisten tapaan suorittaa henkilötarkastuksia, koska valtuutetun toimisto oli saanut yhteydenottoja, joissa epäiltiin tarkastuksia tehtävän vain etnisten piirteiden, kuten ihonvärin perusteella. Haastattelun mukaan näissä tilanteissa on syntynyt ongelmia, koska tarkastajat eivät ole osanneet selittää asiakkailleen, miksi heidät valittiin tarkastukseen.

Hallinto-oikeus ja laillisuusvalvonta kuuluu myös rajavartijan peruskurssin opintoihin. Rajavartiolaitoksen laillisuusvalvontaan liittyen

käydään läpi sitä, minne kansalaiset voivat valittua ja millaisia Rajavartiolaitoksen toimintaan liittyviä oikeudellisia ratkaisuja on olemassa. Tämän lisäksi opiskelijoita ohjeistetaan heidän velvollisuuksistaan viranomaisina: jos asiakas on tyytymätön Rajavartiolaitoksen toimintaan, viranomaisen on seurattava tiettyjä menettelytapoja. Juuri tässä on tapahtunut haastatellun mukaan selkeä muutos verrattuna aiempiin vuosikymmeniin, sillä nyt opetuksessa painotetaan, että viranomaisen tekemät päätökset tulee perustella ja että asiakkaalle on kerrottava, miten ja minne hän voi valittua.

Sopimusten sisällöt tulevat esille myös soveltavissa tehtävissä sekä koekysymyksissä, joissa joudutaan ottamaan kantaa perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin. Opiskelijat perehtyvät esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin sekä vähemmistövaltuutetun kannanottoihin. Vähemmistövaltuutetun antamaa huomautusta etnisestä profiloinnista on käytetty myös koekysymyksenä peruskurssilaisille.

Työssäoppimiselle ei ole määritelty mitään erityisiä ihmisoikeuksia kunnioittavia tai toteutettavia tavoitteita, mutta edellytyksenä on, että opiskelijat huomioivat perus- ja ihmisoikeudet käytännön työssään. Työharjoittelun jälkeen opiskelijat osallistuvat oikeusopin kertausosioon, jossa käsitellään aiempien opintojen keskeisimpiä aiheita, kuten perus- ja ihmisoikeuksia. Opiskelijoilla on myös mahdollisuus tuoda esiin työharjoittelujaksolla vastaan tulleita ongelmia.

Aikaisemmin Raja- ja merivartiokoululla ei ollut omaa oikeusasioista vastaavaa opettajaa, vaan vierailevat asiantuntijat kävivät luennoimassa ihmisoikeuksista. Tällöin opetuksen sisäinen koordinaatio kärsi ja opetus ihmisoikeuksista jakaantui epätasaisesti eri kursseille. Oman oikeusopin opettajan myötä ihmisoikeudet ovat haastatellun näkemyksen mukaan paremmin läsnä jokaisella kurssilla. Lisäksi opetusta on mahdollista syventää, kun opiskelijat saavat ensin perehtyä teoriaan ja sitten soveltaa oppimaansa käytäntöön. Haastatellun mielestä

on kuitenkin tärkeää, että RMVK:lla käy myös vierailevia luennoitsijoita. Tällä tavoin opiskelijat saavat mahdollisimman monipuolisia perspektiivejä ihmisoikeuskysymyksiin ja opettaja voi kehittää omaa opetustaan. Esimerkiksi *Pakolaisneuvonnan ja Ihmisoikeusliiton* edustajat ovat pitäneet luentoja rajavartijan peruskursseilla. Pakolaisneuvonnan juristit ovat luennoineet opiskelijoille muun muassa pakolaisten oikeudellisesta asemasta ja heidän mahdollisuuksistaan saada oikeusapua. Lisäksi peruskurssilaiset käyvät myös vastaanottokeskuksessa ja välillä Raja- ja merivartiokoululla on vierailut turvapaikanhakijoita.

Rajavartiolaitoksen tasa-arvosuunnitelma koskee myös RMVK:ta. Lisäksi koululla järjestetään lakisäätteistä työhyvinvointitoimintaa. Raja- ja merivartiokoululla on myös palautejärjestelmä, jota on tehostettu viimeisen kolmen vuoden aikana: jokaisen kurssin jälkeen opiskelijat saavat antaa palautetta. Työelämään siirtyneet vastavalmistuneet taas antavat viivytettyä palautetta, jolloin he voivat esimerkiksi arvioida, tuodaanko opetuksessa tarpeeksi esille rajavartijan ammatissa eteen tulevia käytännön tilanteita. Opiskelijoiden tasa-arvotilanteeseen voitaisiin myös kiinnittää huomiota esimerkiksi tekemällä säännöllisiä yhdenvertaisuutta koskevia kyselyitä, jolloin tasa-arvon toteutumista RMVK:ssa voitaisiin seurata. Naisten määrä on lisääntynyt rajavartijan peruskurssilla ja vuoden 2013 alussa aloittaneista yli kolmasosa oli naisia. Lisäksi peruskurssilla on ollut yksittäisiä maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita.

Lähitulevaisuudessa Frontex eli Euroopan unionin jäsenvaltioiden operatiivisesta ulkorajayhteistyöstä huolehtiva virasto on järjestämässä ihmisoikeuksia koskevaa koulutusohjelmaa. Ohjelmaan osallistujat, jotka voivat olla esimerkiksi rajaturvallisuusalan opettajia, toimivat kansallisen tason kouluttajina eli toteuttavat koulutusohjelmaa omissa kotimaissaan. Koulutusohjelma tulee mahdollisesti vuonna 2014 osaksi kaikkien RMVK:n kurssien opetussuunnitelmia.

12.9 Yhteenveto

Ihmisoikeuskasvatus painottuu selvityksen perusteella eniten opetuksen teoriaosuuksien oikeudellisissa, hallinto-opillisissa ja eettisissä näkökulmissa. Lähes kaikki organisaatiot toivat esille, että ihmisoikeudet ovat mukana kaikessa koulutuksessa, eikä niitä voida eristää yhteen kurssiin tai opintojaksoon. Etenkin ihmisoikeuskasvatukseen kuuluvat arvot, kuten toisen ihmisarvon kunnioittaminen, tasavertainen kohtelu ja syrjimättömyys nähtiin koulutuksen keskeisinä integroivina aiheina. Näitä arvoja korostettiin myös asennekasvatuksessa – opiskelijoiden asenteisiin vaikuttamista pidettiin tärkeänä, jotta opetus ihmisoikeuksista ei jäisi pinnalliseksi. Toisaalta asennekasvatus saattoi olla epämuodollista mallioppimista, toisaalta se tapahtui kohtaamistilanteissa esimerkiksi toisenlaisista kulttuureista tulevien ihmisten kanssa. Konkreettisimmillaan ihmisoikeuskasvatus tuli esiin normien ja mekanismien kautta lainsäädäntöön liittyvissä opinnoissa. Kansallisten ja kansainvälisten ihmisoikeussäädösten sisällön lisäksi opetuksen välineenä toimivat useasti tapausesimerkkeihin pohjautuvat harjoitukset, joissa opittua lainsäädäntöä pyrittiin soveltamaan käytännössä.

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että *muodollisella tasolla ihmisoikeudet ovat osa valtion koulutuslaitosten ja korkeakoulujen opetussisältöjä. Se, missä määrin ja miten selkeästi ihmisoikeudet opetuksessa konkreettisesti näkyvät, on kuitenkin toinen seikka, sillä ihmisoikeuksiin liittyvää opetusta ei ole aina kirjattu opetussuunnitelmiin ja lisäksi saattaa olla merkittävästi kiinni opettajasta, miten paljon ihmisoikeuksia käsitellään.* Tällä hetkellä opettajat voivat kouluttautua ja kehittää osaamistaan, mutta varsin omaehtoisesti, minkä vuoksi opettajille tulisikin järjestää koordinoitumpaa ja järjestelmällisempää ihmisoikeuksiin liittyvää koulutusta, jotta opiskelijoilla olisi tasaveroiset mahdollisuudet saada tietoa ihmisoikeuksista. Opiskelijoiden osalta tässä selvityksessä ei ollut mahdollista tutkia sitä, miten opiskelijat itse kokevat saaneensa ihmisoikeuskasvatusta.

Eräs ongelma liittyy hieman ristiriitaisesti siihen, että *ihmisoikeuksien nähtiin haastattelussa olevan kaikkeen opetukseen kuuluvia taustatekijöitä.* Periaate on hyvä, mutta tällöin ihmisoikeuksia ei välttämättä käsitellä omana kokonaisuutenaan tai ne on helppo sivuuttaa resurssien ja ajan puutteessa. (Tämänkaltainen ongelma on tuotu esiin gender-koulutuksen valtavirtaistamisen osalta. Ks. Sirkku Terävän varjoraportti 2011, 24.) Monissa haastatteluissa ilmeni, että *etenkin perustutkintotasolla ihmisoikeuksiin syvennyttään valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa vain yleisesti tai niitä sivutaan muiden aiheiden yhteydessä,* jolloin vaarana on, että opiskelijat eivät mahdollisesti ehdi sisäistämään perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä. *Sisäistämisen kannalta olisi myös tärkeää, että ihmisoikeuskasvatus tuotaisiin vahvemmin esiin työharjoitteluissa ja työelämäjaksoilla.* Tämä voisi tapahtua esimerkiksi liittämällä ihmisoikeuksien kunnioittamiseen liittyviä arviointiperusteita työssäoppimisen ajalle.

On tärkeää ja ihmisoikeuskasvatuksen periaatteiden mukaista, että ihmisoikeuksia käsitellään esimerkiksi kullekin ammatille olennaisesta lainsäädännöstä käsin, mutta ihmisoikeuksien näyttäytyminen pelkästään viranomaisen velvollisuutena ei ulotu opiskelijoiden asenteisiin, joiden joissakin haastatteluissa nähtiin juuri vaikeuttavan ihmisoikeuskasvatuksen edistämistä. Asenteisiin vaikuttavia hyviä käytäntöjä, kuten kohtaamisia ja vuorovaikutusta esimerkiksi eri kulttuureista tulevien ihmisten kanssa tulisikin ylläpitää ja edistää kaikissa valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa. Ihmisoikeuksien itsenäisen merkityksen korostaminen on myös olennaista siitä syystä, että tutkituissa organisaatioissa koulutettavat viranomaiset joutuvat työtehtävissään usein tilanteisiin, joissa heidän tulee kunnioittaa toisten oikeuksia loukanneiden henkilöiden omia ihmisoikeuksia.

Lähtökohtaisesti pelkästään ihmisoikeuksiin keskittyvää opetusta pitäisi lisätä ja yhdenmukaistaa siten, että kaikissa valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa perehdyttäisiin

perustuslain toisen luvun ohella ainakin YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen tai Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Lisäksi seuraavia YK:n ihmisoikeussopimuksia voitaisiin käsitellä kullekin koulutuslalle soveltuvasti: kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (ICCPR), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (ICESCR), kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW), yleissopimus lapsen oikeuksista (CRC), kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (ICERD) sekä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (CAT). YK:lla on myös useita tietyille ammattiryhmille tarkoitettuja käyttäytymisohjeita ja periaatteita, joiden mukaan ottamista opetukseen tulisi harkita. Kyseiset ohjeet ja periaatteet on lueteltu YK:n ihmisoikeuskasvatusohjelman toimintasuunnitelmassa (Plan of action for the second phase [2010-2014] of the World Programme for Human Rights Education), joka pohjautuu edellä lueteltuihin sopimuksiin. Lisäksi perustutkinto-opetuksen sisällöissä tulisi käsitellä enemmän kansainvälisiä ihmisoikeusmekanismeja. Tällä hetkellä koulutuksessa painottuvat kansalliset laillisuusvalvonta- ja hallintomenettelyt.

Selvityksen perusteella opiskelijaryhmien ja eräissä organisaatioissa myös työyhteisöjen homogeenisyys asettaa haasteita yhdenvertaiselle oppimis- ja työympäristölle. Pelkät tasa-arvokyselyt ja -suunnitelmat eivät riitä, vaan tarvitaan käytännön toimia yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Kuntotestien suoritusvaatimusten alentaminen ei itsessään toteuta tasa-arvoa, sillä esimerkiksi tiettyihin aloihin liitetyt vahvat mielikuvat niiden maskuliinisuudesta saattavat estää naisia edes hakeutumaan kyseisten alojen koulutukseen.

Kaiken kaikkiaan ihmisoikeuskasvatuksen yhä parempi toteuttaminen valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa ei vaikuttaisi olevan suuren työmäärän takana, sillä opetuksen suunnittelutasolla ihmisoikeuksiin suhtaudutaan

vakavasti ja niitä pidetään tärkeinä. Vaikka tuntiresurssit ovat rajallisia, tulisi kaikissa organisaatioissa huomioida se, että ihmisoikeudet auttavat viranomaisia tekemään työnsä paremmin. Erästä haastateltavaa osin lainaten "[...] toimivaltuudet ja perusoikeudet kulkevat käsi kädessä".

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1. Opetussuunnitelmia ja -sisältöjä on vahvistettava ja täsmennettävä ihmisoikeuksien osalta

Opetussuunnitelmiin on kirjattava tarkemmin, millaista ihmisoikeuksiin liittyvää opetusta opiskelijoille annetaan ja mitä oppimateriaaleja opetuksessa käytetään. Opetussuunnitelmista tulee ilmetä, että opiskelijat saavat kansallisen lainsäädännön lisäksi tietoa kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista ja -mekanismeista. Ihmisoikeuksien itsenäistä merkitystä ja velvoittavuutta tulee korostaa opetuksessa selkeämmin, erityisesti käytäessä läpi virkamiesten toimintaa sääntelevää lainsäädäntöä.

2. Ihmisoikeuskasvatus tulee sisällyttää myös käytännön opetusjaksoihin

Ihmisoikeuskasvatusta ei pidä rajata opetuksen teoriasisältöjen yhteyteen. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja kunnioittamista on esimerkiksi arvioitava konkreettisemmin myös opiskelijoiden työharjoittelu- ja työ elämäjaksojen aikana. Tämä voi tapahtua sisällyttämällä ihmisoikeuskasvatuksen periaatteet mukaan arviointikriteereihin.

3. Hyviä oppimiskäytäntöjä on edistettävä

Ulkopuoliset luennoitsijat ja vierailijat monipuolistavat ihmisoikeuksiin liittyvää opetusta. Konkreettiset kohtaamistilanteet esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kanssa lisäävät opiskelijoiden tietoutta toisenlaisista kulttuureista. Myös ihmisoikeuksia käsittelevät tapausesimerkit ja muut soveltavat oppimismenetelmät auttavat opiskelijoita

sisäistämään oppimaansa paremmin. Opetuksen teemoissa on painotettava etenkin kulttuurisen tietämyksen lisäämistä sekä rasististen loukkausten ja syrjintätapausten tunnistamista.

4. Opettajien ihmisoikeuskoulutusta on lisättävä ja vahvistettava

Opettajille on annettava säännöllistä ihmisoikeuskoulutusta, jotta opiskelijoilla on tasapuoliset mahdollisuudet saada perus- ja ihmisoikeusopetusta. Opettajien koulutuksessa tulee käsitellä erityisesti kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja valvontamekanismeja, perus- ja ihmisoikeuksien välistä suhdetta sekä kullekin ammattialalle keskeisiä ihmisoikeusteemoja.

5. Työ- ja koulutuskulttuurin avoimuutta ja tasavertaisuutta on edelleen kehitettävä

Jotta opiskeluympäristö olisi yhä tasavertaisempi ja moniarvoisempi, valtion koulutuslaitosten ja korkeakoulujen tulee punnita perusteellisemmin, miten esimerkiksi naisia ja kielitaitoisia maahanmuuttajia saataisiin rekrytoitua opiskelijoiksi enemmän. On pohdittava, millä tavoin stereotyyppiset käsitykset tietyistä ammattialoista vaikuttavat koulutukseen hakeutumiseen. Itse opetustilanteissa taas on varmistettava, että opettajat ja kouluttajat huomioivat opiskelijoiden erilaiset lähtökohdat.